

ZDESLAV DUKAT
 Institut za etnologiju
 i folkloristiku
 Zagreb

UDK 875-131.03=866

ITERATI HOMERICI U MAKEDONSKOM PRIJEVODU HOMEROVE ILIJADE MIHAILA PETRUŠEVSKOGA

Abstract: The „theory of oral composition“ of Milman Parry and Albert Lord has put new demands on translators of Homer and has established additional criteria for the estimation of their work. If the epic repetitions are, as they surmised, a characteristic of the epic „adding style“, then we should expect that the translators transfer them intact into their translations. Otherwise one of the essential generic marks of the oral style goes lost. In the present article the Macedonian translation of Homer's *Iliad* by Mihail D. Petruševski is studied from the oralist point of view: in how far the identical verses, or groups of verses, the *iterati Homerici*, have been rendered in the same expressions.

Prevođenje znači prenošenje govorne poruke iz jednog jezičnog sustava u drugi. Književno prevođenje, dakle, prenošenje je književne poruke. Po sebi, pri tome su neizbježne razlike između predloška i prijevoda (samo su identični tekstovi u svemu jednaki). Kako se književna kvaliteta ogleda u vrijednosnoj dimenziji: književni je tekst onaj koji za nas ima neku vrijednost, pozitivnu ili negativnu, – drugi je aspekt prevođenja u zanemarivanju nekih osobina ili vrednoća u predlošku a prenošenju u prijevod drugih. Izbor između onoga što ćemo zanemariti a što ne, stvar je prevodiočeva subjektivnog suda; neka se opća ljestvica vrijednosti ne može propisati. Ipak, neke se stvari, da tako kažemo, zdravorazumski nameću. Primjerice, pri prevođenju stihova ne bi se smjela odbaciti versifikacija: prijevodi u prozi samo su u vrlo ograničenu smislu pravi prijevodi pjesama. Ili: ako original izrazito pokazuje pripadnost nekom određenom književnom žanru, prijevod bi morao nastojati sačuvati ta obilježja, bila ona leksička, metrička, zvukovna (određene zvukovne figure poput onomatopeje, anafore, sroka, aliteracije), semantička ili neka peta.

Milmanu Parryju zahvaljujemo spoznaju da je homersko pjesništvo izraslo iz bogate tradicije starogrčkog usmenog epskog pjevanja arhajskog doba, bez obzira da li je pri nastanku *Ilijade* i *Odiseje* pismo ipak imalo neku ulogu ili su one stvorene tzv. usmenom improvizacijom u najdoslovnijem smislu.

Već u antiki je bilo uočeno da su brojna ponavljanja jedna od najistaknutijih karakteristika tog homerskog stila: izračunano je da se oko 1800 stihova ponavlja u cjelini a ako uzmemo u obzir i ponavljanja dijelova stihova, sintagmi, kraćih ili dužih izraza ili pojedinačnih riječi (npr. epiteta uz imenice), oko trećine teksta oba epa u obliku u kojem ih danas posjedujemo sastoji se od ponavljanja. Štaviše, povijest homerskog pitanja uči nas da je prisutnost tolikih ponavljanja i bila jedan od uzroka nastanku i homerske kritike i samog problema.

Zbog toga bismo morali očekivati da će prevodioci od svih brojnih obilježja homerskog stila ponavljanje svrstavati u ona koja bi svakako trebalo nastojati prenijeti u prijevod, već po načelu da jednako valja prevoditi jednakim.

U jednom već poodavno tiskanom radu¹ pokušao sam na neveliku uzorku pokazati kako se u tom pogledu odnose Maretić, Ivšić i Đurić. Unatoč nekim metodološkim nedostacima te rasprave mislim da je ipak osnovni cilj postigla, o čemu drugom prilikom. Ovdje bih želio istražiti kako se prema homerskim *iterati* odnosio u svom prijevodu *Ilijade* veliki makedonski filolog Mihail D. Petruševski².

Uz pomoć Schmidtova *Parallel-Homera*³ izlučio sam gotovo sve veće nizove stihova koji se jednom ili više puta ponavljaju u *Ilijadi* a razmotreni su i neki pojedinačni stihovi koji se ponavljaju. U tom je statistička baza ovog rada pouzdanija. Svrha mu je pak deskriptivna, naime opisati prevodilački stil jednog od najvećih znalaca na području naše grecistike. Ako se eventualno i pokaže da se on nije uvijek pridržavao načela koja su označena kao najpoželjniji *procédé* pri prevodenju Homera kao usmenog pjesnika, onda to ne valja uzeti kao omalovažavanje jednoga ogromnog znanstvenog i književnog djela, nego kao želju da se usavrši ili, ako se hoće, reafirmira prevodilački postupak pri prevodenju usmene ili, šire, žanrovski izrazito obilježene književnosti.⁴

Najjednostavniji je slučaj kad se neki stihovi ponavljaju u istom pjevanju u kratku razmaku. Takav je slučaj sa stihovima 2.23–33 i 2.60–70. Prijevod je na oba mjesta potpuno identičan, što pokazuje da je prevodilac bio svjestan da prevodi stihove koji se ponavljaju.

¹ „Homerska ponavljanja u Maretić–Ivšićevu i Đurićevu prijevodu Homera“, *Živa antika* XXVII/2, 1977, str. 323–336, pretiskano u *Homersko pitanje*, Zagreb 1988, str. 253–267.

² Хомер, *Илијада*, препев, предговор, увод и објасненија Михаил Д. Петрушевски, Скопје 1982.

³ Carl Eduard Schmidt, *Parallel-Homer oder Index aller homerischen iterati in lexikalischer Anordnung*, 1885 = Göttingen 1965.

⁴ Nadam se da ću jednom zgodom pokazati kako se tog načela nije pridržavao, na primjer, ni poznati engleski prevodilac Homera Robert Fitzgerald iako mu je predgovor pisao jedan od najuglednijih suvremenih „oralista“ Geoffrey Stephen Kirk.

Nešto je veći razmak između ponavljanih nizova u 8. pjevanju gdje se stihovi 32–38 ponavljaju kao 463–469. Opet je prijevod jednak osim što u stihu 8.32 imamo

Знаеме добро и ние за твојата сесилна снага,
а u njegovu pandanu 8.463

Знаеме добро и сами за твојата сесилна снага,

што je valjda rezultat popravljаnja na jednome mjestu koje nije unijeto u odgovarajući drugi stih. Osim toga, u izdanju izvornika kojim se prevodilac služio (а koji nije označen) stihovi 37–38 smatraju se autentičnima, dok su 468–469 kao interpolirani stavljeni u uglate zgrade.

Ipak, ako se radi o većoj skupini ponavljanih stihova, onda ni u slučaju veće blizine nisu isključene razlike u prijevodu. Takav je slučaj i s najvećim nizom ponavljanih stihova u *Ilijadi*, 9.128–157 = 270–299. Evo tih stihova u prijevodu na oba mjesta. Istaknute su one riječi odnosno stihovi koji se ne prevode jednako na oba mjesta:

9.128–157:

Седум пак жени ќе дадам, беспрекорни дела што знаат,
Лезбјанки, што сум ги пленил од Лезб, кога г' освоиф
него,

коишто женскиот род во убавина го надминуваат;
ќе му ги дадам јас ниф, а со ними и Брисейда,
што му ја одграбнаф тога; јас голема клетва ќе дадам,
дека не ќе легнам веќе и не ќе ја обљубам неа,
што е за мажи и жени законито право во светот.
Сè ова овде ќе биде за час, ако само ни дадат
бозите, да им го градот разурнеме Пријамов голем,
нека си влезе и кораб си наполни с' туч и со злато,
кога Ахајците ние ќе го разделуваме пленот;
дваесет Тројанки тој нека самиот за себе земе,
коишто се по Аргејката Елена најлични жени,
Еднаш ак' стигнеме в Арг, во ахајскиот, в плодното поле,
ќе си го направам зет; ќе го почестам рамно со Орест,
што ми е дородок мој и в обилие силно ми расте.
Керки си имам пак јас в заградениот прекрасен дворец:
три Хрисотѐмида зар, Ифианас и Лаодика;
од ними која ќе сака без прид нека тој си ја води
во Пелејевиот дом, а јас ќе и дадам и дарој
премногу, колку што уште на ќерка си не је дал никој.
Градсви јас ќе му дадам населени убаво седум:
Кардамила, Енопа и тревната мошне Хира,
и божествената Фера и Антеја с' ливади бујни,
красната Ајпеја уште и оној ми лозовит Педас,
сите до морето близу, до Пил песокливиот мошне;

в овие живее народ, што говеда многу и овци
 има, та него ко бог со достојни дарој ќе честат
 и под неговиот жезол ќе плаќаат даноци доста.
 Ова јас сè ќе го сторам, сал тој ако г' остави гневот.

Stihovi potcrtani punom crtom razlikuju se leksički i sintaktički, dakle prijevodom u užem smislu; oni potcrtani isprekidanom crtom razlikuju se samo poretком riječi. Nisu registrirane razlike koje proizlaze iz okolnosti što je prvi niz govor u prvome licu а dugi u trećemu, iz čega nužno proizlaze određene adaptacije. Drugo mjesto glasi ovako (oznake su kao gore):

9.270–299:

Седум тој жени ќе даде, беспрекорни дела што знаат
 Лезбјанки, што си ги запленил тој, кога ти си го земал
 Лезб, што сред женскиот род во убавина се одликуваат;
 ќе ти ги даде тој тебе, а со ними и Брисеида,
 што ти ја одграбнал тогаш, и голема клетва ќе даде,
 дека не ќе легне веќе и не ќе ја обљуби неа,
 што е законито право за маж и жена, о цару,
 Сè ова овде ќе биде, за час, ако само ни дадат
 бозите, да го градот разурнеме Пријамов голем,
 ти да си влезеш в кораб и наполниш с' туч и со злато,
 кога Ахајците ние ќе го раздељуваме пленот;
 дваесет Тројанки тој нека самиот за себе земе,
 коишто се по Аргејката Елена најлични жени.
 Ако пак стигнеме в Арг ахајскиот, плодното поле,
 зет ќе те направи тој; ќе те почести равно со Орест,
 што му е дородок мил, и в обилие силно си расте.
 Керки пак оној си има во дворецот убаво граден,
 три: Хрисотемида зар, Ифианаса и Лаодиќа;
 која ќе посакаш од ниф без прид да ја водиш ти неа
 во Пелејевиот дом, а тој ќе ти даде и дарој
 премногу, колку што уште не и дал на ќерка си никој.
 Градови тој ќе ти даде населени убаво седум:
 Кардамила, Енопа и тревната мошне Хира,
 и божествената Фера и Антеја с'ливади бујни,
 красната Ајпеја уште и самиот лозовит Педас.
 Сите до морето блузу, до Пил песокливиот мошне;
 в овие живее народ, што говеда многу и овци
 има, што тебе ко бог ќе те почестат с'достојни дарој
 и што под жезолот твој ќе ти плаќаат даноци доста.
 Сè ова тој ќе ти даде, сал ти да го напуштиш гневот.

Iako se radi o stihovima smještenima razmjerno blizu i iako je očigledно da je prevodilac bio свјестан da se radi o ponavljаnju, ipak ima razlika koje nisu bile potrebne. Vjerojatно se, kao često kod Ivšića, pa i Maretića, radilo o popravkama koje nisu bile unijete na

svim potrebnim mjestima. Uz gore označene razlike ima i manjih u interpunkciji koje nisu bile registrirane (neke su možda i greška tiskara): na primjer, stih 135. počinje velikim a njegov pandan 277. malim slovom jer prethodni stih u prvom slučaju završava točkom, u drugom zarezom. Isti je slučaj kod stihova 153. i 295. Stih 136. od švog se parnjaka razlikuje samo time što je u drugoj stopi umetnuto jedno „im“ pa imamo daktil umjesto spondeja. Radi se zacijelo o omaški. To je zacijelo slučaj i sa zarezom ispred „za čas“ u stihu 275, kojega nema u stihu 135.

U malu razmaku ponavljaju se i stihovi 1. 458–461 te 464–468 odnosno 2.421–424 te 427–431.

1. 458–461 i 464–468:

Штом се помолиле тие и фрлиле јачменот жртвен, прво им свртиле вратој, ги заклале, одраде потем, г' исекле вчас и булојте и покриле сосем со сало вудве диплејки, а месо изнаклале озгора пресно.

...

Кога булојте ги испекле пак и го ручале дробот, другото здробено добро го вовреле на ражни сето, вешто печејки го мошне г' извадиле сето од огнот. Кога престанале тие со работа гозба готвејки, ручале, срцето нивно не им било страдно за јастје.

2.421–424 и 427–431:

Штом се помолија пак и го фрлија јачменот жртвен, прво им свртија вратој и заклаа, потем ги одраа, сетне сечејки булојте ги покрија сосем со сало вудве диплејки, а згора накладоа пресноно месо.

...

Кога булојте г' испекоа пак и го јадоа дробот, другото здробено добро го провнаа на ражни сето, вешто г'испекоа сосем и тргнаа сето од огнот. Кога престнаа тие со работа, зготвија ручек; ручаа, срцето нивно не им било страдно за јастје.

U tim su odlomcima uočljive razlike u glagolskim oblicima: negdje se upotrebljavaju različiti glagoli, npr. изнаклале/накладоа, ручале/јадоа, воврело/провнаа, извадило/тргнаа, а negdje različiti oblici istoga ili etimološki srodnoga glagola, npr. помолиле/помолија, фрлиле/фрлија, заклале/заклаа, исекле/сечејки, печејки/испекоа itd.

Sličan je primjer 2.111–118 = 9.18–25 gdje su riječi koje se razlikuju tiskane jedna iznad druge na odgovarajućemu mjestu:

2.111–118 = 9.18–25:

Сеvс, синот Кронов, ме сплетка в слепотија претешка
силниот, ужасен бог, што ми ^{мене,} обети ^{мигна} обетил еднаш и ^{мигнал}

дека ќе г' освојам Илијј Илиј лепосиден и ќе се вратам;

измама измислил лоша и тој ми порачува сега,
лоша ми смислил и пак ми нарачува сега

бесславен в Арг да си одам, што голема загубиџ војска,
се вратам што полк сум загубил силен.

Така си нашол за сходно добро семошниот Сеvс туку речи,

што веќе разурнал многу и досега бедеми градски,

и ќе разурнува уште, најголема зар му е мошта.
зар мошт најголема има.

Neki su stihovi identični, neki bitno različiti. Vjerojatno je prevodilac bio svjestan ponavljanja, ali je varirao prijevod na raznim mjestima ili unosio naknadne prepravke na pojedinim mjestima.

Isto je tako u 7.323–326 = 9.92–95:

Откога пак се наситиле оние јастје и питје,
овие пак се наситиле

Старецот најпрв од сите го започнал умното слово,
старецот ја умната дума,

Нестор, што знаел да даде и порано најарен совет;
овој мислејќи им добро проговорил сред ниџ и рекол:

Veliko „C“ na početku stiha 324. *zacijelo je tiskarska greška ili previd. U 323/92 razlike su u biti u redoslijedu riječi. Jedina je bitna razlika na kraju stihove 324/93: slovo/duma.*

Usporedi još:

6.90–97 = 271–278:

сајата, што ѝ се чини најголема најарна нејзе,
ти најголема и најарна

што ѝ је најмила баш од другите дома што г'има,
и што од сите што г' имаш во куката најмила ти е,

да ја на колења кладе на убавокосата Атена,
на краснокосата Атена на колења да ѝ ја кладеш,
и да је жртва во храмот дванаесет јуници вети,
јунички ветиш,
млади неврегнати в јарем, за милост
млади, милости д' има кон градот
и кон тројанските жени и нашите лудечки деца,
за да од светиот Илиј го одбие синот Тидејев,
дивиот вешт копјоборец, причинител силен на бегство
причинител
. . .

6.506–512 = 15.263–269:

Како разуларен коњ, што во јаслите јачмен се најал,
Ко некој разуздан коњ,
кога ќе искине повод јаже и в дол тропотејќи ќе стрча,
навикнат тој да се капе во струјната убаво струјната река,
силен и горд, со главата крената; на плеки нему
глава подигната;
гривата сè му лета; тој верува в својата снага;
сегде
нозете лесно го носат в познатите пасишта коњски.

Dok u prethodnom primjeru nema nekih bitnih razlika u prijevodu ponavljanih stihova, u donjem ipak treba opaziti različit atribut uz konja u stihovima 6.506 i 15. 263 te različitu sintaktičku konstrukciju u 6.508 i 15.265: струјната убаво/убаво струјната.

O poredbi se, kao u prethodnome, radi i u sljedećem primjeru:

13.389–393 = 16.482–486:

Падна ко некаков даб или топола кога ќе падне,
или ко висок рестовит бор, што со своите секири остри
мајстори в гора го сечат, да направат од него кораб;
така пред коњите спружен пред колата лежел и овој,
пред кола
крцкал со заби и праот со рацете крвав го гмечел.

S izuzetkom atributa uz „бор“ prijevod je gotovo ideničan. Isto je tako u

5.221–223 = 8.105–107, 8.222–226 = 11.5–9 (uglavnom samo neke razlike u redu riječi) i drugdje.

Има, меѓутим, и низова понављаних стихова гдје су разлике у пријеводима веќе. Тако унаточ близини у епу, стихови 16.610–613 преведени су у 17.526–529 уз доста одступања према да се опет ради о понављању:

16.610–613 = 17.526–529:

Видел од спротива оној и г'одбегнал бронзното копје;
оној видел

зашто се наведна напред, а долгото копје со врфот
заре се наведил назад

назад се зкачи в земја, та опашот негов се тресел;
му се закачило од копјето само крајот

потоа силниот Арес неговата сила ја одзел.

треперел; потоа сила им отпуштил тешкиот Арес.

Dok su razlike u prva dva stiha, može se reći, zanemarive, u trećem a napose u četvrtom one su znatne (različiti atributi, opkoračenje). U nekoliko slijedećih primjera one su također lako uočljive.

5.530–532 = 15.562–564:

Почитувајте се еден со друг во силните битки.

Мажите кога се пазат, сè помалку гинат во бојот,

а кога бегаат тие, ни заштита има ни слава

nasuprot:

и во јуначките борби пазете се едни со други;

мажите кога се пазат, повеќето ќе останат живи,

а кога бегаат тие, ни чест им ни одбрана стига.

11.658–662 = 16.23–27:

зашто ни лежат

в кораби првите мажи погодени, ранети тешко.

Погоден зар Диомед е, сесилниот синок Тидејев,

ранет е и Одисеј копјоборецот и Агамемнон:

/а и Еврипил со стрела во бедроту погоден лежи;/

nasuprot:

што веќе речиси сите, што порано најарни биле,

сега убиени лежат и ранети в своите бродој;

ранет е и Диомед, јуначкиот синок Тидејев,

и Одисеј, и преславниот копјаник цар Агамемнон,

погоден е и Еврипил под самото бедро со стрела.

(Stih 11.662, označen je kao neautentičan.) Zanemariuši imena, ostatak teksta doista je preveden uz tolike razlike da bi se teško

moglo zaključiti da se radi o ponavljanim stihovima. Atributi su prilično različiti a u stihovima 11.661 i 16.26 u jednom je slučaju pridан Одисеју а u другоме Агамемнону.

Слично се може рећи и за слjedeће низове:
3.334–337

Преку раменици мечот го префрлил опкован в сребро,
бронсан, а потем штитот го зел, и голем и тежок,
а на јуначката глава прекрасниот шлем си го ставил
с' опашка коњска, што горе му мафтала страшно на
врфот

nasuprot 16.135–138:

Потем преку рамо мечот од туч со сребрени клинци
опкован г'опна, а после големиот калкан и тежок,
а на јуначката глава го намести шлемот својот китен
с'опашка коњска, што страшно му мафтала горе на
врфот.

Jednak je zapravo samo prijevod prve polovice trećeg i cio četvrti stih, dok se ostatak samo sadržajno podudara.

11.550–555:

овие волското сало го чуваат да не го земе,
сва–ноќ бдеејќи а оној наваљува стрвен за месо,
туку не постига ништо, зашто оние цилити циткаат
полното од силните раце и врзано борово снопје
сето во пламени, од кое, при сè што е гладен, се плаши;
дури во зорите тој со јадосано срце си оди;

nasuprot 17.659–664:

што не г'оставаат него да дебелите говеда коле
мажите будни по сва ноќ; а тој копнеејќи за месо,
туку се пушта, но в пусто; од спротива заре му бранат
шилести стапови полно од машките јуначки раце,
па и запалено снопје, од што се и плаши, а пека;
кога ќе зазори зора, со рането срце си оди.

Ovdje se mora konstatirati da su prijevodi u najboljem slučaju slični. Očigledno je da prevodilac nije bio svijestan da se radi o *iterata*. Istina, navedeno je mjesto izuzetak i tako drastičnog odstupanja od načela „prevoditi isto istim“ teško je naći u prijevodu Mihaila Petruševskog.

Evo još nekoliko primjera gdje su jednaki stihovi prevedeni uz veće razlike i odstupanja.

4.446–451 = 8.60–65:

Кога се собрале пак на едно место тие идејќи
на едно пак место се собрале тие и дошле

в едно составиле штитој и мажески снаги и копја,
се судриле копје штитој

в бронса оклопени сите, а нивните папчести штитој
пансир

едни преку други биле, та јак им се наткрена
паднале едни врз други, се наткрена пресилена букет.

Заедно офкање онде и клик од мажи се слуша,
се слушал од мажи:

коишто бијат и гинат, а по земја потекла крвца.
што се и крв по земјата тече.

11.362–367:

Пак сега избега, куче, од смрт, што близу ти беше
лошата, туку те спасил и пак сега Фојб Аполон,
когошто треба да молиш и в бојната бука да влезеш.
Туку јас пак ќе те спастрам и подоцна, ако те сретам,
зашт' од боговите некој и јас за помошник имам.
Сега до другите пак ќе наваљам, некој да стигнам.

nasuprot 20.449–454:

Сега ти, кучко, и пак си ја избегнал смртта, што близу
злото ти било, и пак тебе Фојб Аполон те спасил,
комушто жртви му должиш сред бучните копја одејќи.
Туку јас пак ќе те спастрам и подоцна пресретнувајќи,
ак'од боговите негде ми помага некој и мене.
Сега ќе отидам пак по друг, ако некого најдам.

Opći je smisao oba odlomka, prirodno. isti. ali prijevodi se u pojedinostima veoma razlikuju. Od tih šest stihova niti jedan nije ni približno podudaran u prijevodu na oba mjesta.

Da ne zamaram duže čitaoca, ovdje bih se osvrnuo još samo na inače u *Ilijadi* relativno rijetke slučajeve kad se stihova ili nizovi stihove ponavljaju na više nego dva mjesta. U takvim situacijama ponegdje nalazimo dalekosežno podudaranje ili identičnost, drugdje opet različite prijevode, kao i u već proanaliziranim primjerima. Ograničit ću se na dva slučaja. Mnogo ih se više i ne bi lako moglo naći.

Poznat je tipični prizor oružanja junaka prije nekog važnog dvojboja ili bitke. Ti se opisi uglavnom razlikuju, ali tri su stiha koji se u identičnu obliku javljaju četiri puta. Evo kako su oni prevedeni u razmatranom djelu:

3.330–332:

Красните објала прво под колена напред ги наврел
што му со сребрени копчи над глезните се закопчуваа
околу градите пак си го облекол пансирот потем

11.17–19:

Красните објала прво на носете напред ги обул,
што се со сребрени копчи над глезните баш закопчуваа;
околу градите пак си го облече пансирот после

16.131–133:

Прво врз своите носе си обвитка објала красни,
што со надглезници биле наставени сребрени сјајни;
потоа пансирот тој на своите гради го навре

19.369–371:

Околу прасците тој потколеници прво си обул
красни со сребрени скопци над глезните, скопчани здраво
околу градите пак си г' облекувал пансирот потем

a u bilješci se tumači da „прасец е дебелиот дел на ногата од коленото до глезенот“.

Radi se redom o Parisu, Agamemnonu, Patroklu i Ahileju.

Lako je uočiti da su ta četiri mjesta opet manje ili više slična. jednaka nisu niti dva između njih. Tako je ono što Maretić naziva nazivcima prevedeno kao „објала“ u prva tri slučaja, ali kao „потколеници“ u četvrtom. Odgovarajući junak ih stavlja „под колена“, „на носете“ ili „над глезните“, učvršćuju ih srebreni „копчи“, „надглезници“ ili „скопци“, oklop sebi „облече“ ili „навре“.

Na kraju razmotrit ćemo još jedan od tipičnih stihova–formula odgovaranja i to upotpunit još nekim varijantama takvih uvodnih stihova za upravni govor. Najprije formula kojom se uvodi Agamemnov odgovor. Taj se stih ponavlja u *Ilijadi* pet puta.

Evo svih pet prijevoda:

- 1.130 Цар Агамемнон пак тога му презборил одговара-
јаќи
1.285 Одговарајќи пак тога му прозборил цар Агамемнон
2.369 Проговарајќи му тога одговорил цар Агамемнон
4.188 Одговарајќи потем му прозборил цар Агамемнон
10.42 Одговарајќи пак нему му прозборил цар Агамем-
нон.

Zanimljivo: savršeno tipiziran stih–formula, ali ni dva od pet prijevoda nisu posve identični.

Kad Ahilej progovara, to se uvodi stihom–formulom koja se ponavlja sedam puta. U pet slučajeva (1.84, 9.307, 9.606, 9.643, 11.607) prijevodi su isti ili gotovo isti:

А брзоногиот Ахил му прозбори(л) одговарајќи.

Ali u dvije instance pri kraju epa prijevodi znatnije odstupaju:

- 21.222 Нему му одвратил пак брзоногиот Ахил и рекол
 23.93 Одговарајќи му пак брзоногиот Ахил му рекол.

Kako su ti stihovi-formule pri uvođenju direktnoga govora bili jedan od krunskih dokaza Milmana Parryja, vrijedno je možda gornje razmatranje upotpuniti poznatim stihom u kojem se odgovor popraća „mračnim pogledom“ Ahileja. Takva su četiri identična stiha:

- 1.148 А брзоногиот Ахил го погледал мračно и рекол
 22.260 Тога го погледна мračно и прозбори брзиот Ахил
 22.344 Туку го погледа мračно и прозбори брзиот Ахил
 24.559 А Брзоногиот Ахил го опули мračно и рече.

A evo kako Odisej uz mračan pogled odgovara Agamemnonu poznatom formulom o „ogradi zubnoj“ na dva mjesta u *Ilijadi*:

- 4.349 Мудриот пак Одисеј му се испули мračно и рекол:
 „Каков, Атрéјде, ти избегал збор од оградата забна?“
 14.82 Итриот пак Одисеј му се испулил мračно и врекнал:
 „Каков ти избегал збор од оградата забна, Атрéјде?“

Vrijeme je da prekratimo navođenje primjera i izvučemo neki zaključak.

U literaturi uza svoj prijevod Petruševski navodi Đurićev, ali ne i Maretićev prijevod. Može se općenito reći da je njegov negdje u sredini između oba. Tamo gdje su ponovljeni stihovi blizu jedan (jedni) drugome (drugima), postoji manja ili veća sličnost; identičnost je razmjerno rijetka. Ali ako je između oba mjesta veći razmak razlike u prevođenju znatne su čak i kada se radi o posve konvencionalnim formulama govorenja ili tipa „pogledav mračno“ ili „ograda zubna“ uz ogradu da se često ipak radi više o redu riječi a manje o leksičkom izboru, što je, uostalom, i prirodno očekivati.

Zaključit ćemo konstatacijom da je variranje u prijevodu dobitak u književnom smislu ako imamo na umu naš ukus odgajan na vergilijanskom epu. Ali ako bismo se vratili izvornom usmenom Homeru, Maretić je još nenadmašeni uzor i poželjni obrazac za eventualno dotjerivanje ne samo ovog prijevoda.

SUMMARY

Z. Dukat: ITERATI HOMERICI IN MACEDONIAN TRANSLATION
OF HOMER'S *ILIAD* BY MIHAIL PETRUŠEVSKI

Translation means a transfer of a literary „message“ from one language into another. It goes without saying that various „losses“ are implied by the process: semantic, metric, syntactical, connotational, sound related, and others. A translation cannot be equal to the original in all these aspects. Otherwise it would be identical to it.

It is up to the translator to choose what is to be sacrificed in the procedure and what kept and saved. The choice is completely dependant of the personal taste of the translator.

After Milman Parry demonstrated convincingly that the Homeric epics are, if not oral, then at least oral-derived poetry, it should be taken as self-explanatory that the marks of orality should be reproduced in the translation, in the first place the formulas and the numerous epic repetitions since the *Iliad* and *Odyssey* abound in them.

In this paper the author studied in how far these „iterati Homerici“ have been kept in the Macedonian translation of Homer's *Iliad* by the great Macedonian scholar Mihail D. Petruševski.

A close examination of some 20 or so examples of one or more repeated verses has shown that the translator usually translated the repetitions in the same way if they happened to be close enough to each other, but less so if they were found in more or less distant parts of the epic. In proceeding in that manner he may have increased the aesthetic value of his work for us his readers who have been brought up mainly on the tradition of the *Aeneid* of Vergil. But in the terms of generic affinity, it must be rather taken as a flaw, especially in comparison with such unprecedented experts in oral poetry and translating of Homer like Tomislav Maretić.